

В. Г. Балушок

Таємнича Міссісіпська цивілізація

колишній радянській американістиці переважала точка зору, що аборигенні народи Північної Америки до приходу європейців стояли на різних сходинках розвитку первісного суспільства [1, с. 54–60]. І все ж це не зовсім так. Виявляється, й на території нинішніх США колись жили високорозвинуті народи, які, можливо, перетнули рубіж, що відокремлює первісність від державної цивілізації, або ж перебували на етапі його перетинання. Маються на увазі творці блискучої міссісіпської археологічної культури, яка вважається найрозвинутішою в Північній Америці доколумбової епохи. Проте так сталося, що ці суспільства загинули ще до того, як потрапили в поле зору науковців, і відомостей про них збереглося дуже небагато. Тому навіть для американських дослідників у їх вивченні поки що більше запитань, ніж відповідей. Можливо, саме тому цим високорозвинутим північноамериканським суспільствам не пощастило в радянській американістиці, яка ними практично не займалася. Лише частково зачіпала проблему їх вивчення Ю. Аверкієва в працях, де розглядала інші індіанські народи і культури [2, с. 5–7, 249–250; 3, с. 11–12]. В українській американістиці, що лише перебуває на етапі свого становлення, теж поки що не доходять до них руки. Ми, також не претендуючи на вичерпність, ставимо своїм завданням привернути увагу до цікавої й маловивченої проблеми існування в минулому Міссісіпської цивілізації (чи протоцивілізації).

Культура Міссісіпі існувала у VIII–XVI ст., а в деяких районах і довше, у долині середньої й нижньої течії ріки з цією назвою та в сусідніх районах. Цей регіон виділений американістами як Південно-Східна історико-культурна область Північної Америки, культура аборигенних народів якої характеризувалася в доколумбову епоху багатьма спільними рисами і вважається найрозвинутішою на теренах США [4, S. 155]. Ареал культури Міссісіпі на сході сягав Флориди й Джорджії, на заході — східної Оклахоми, на півдні — Мексиканської затоки, а на півночі — р. Іллінойс. Її впливи досягали Великих озер [5, р. 22, 24]. Культура Міссісіпі належить до кола так званих культур будівників маундів (насіпів), будучи останньою в їх ланцюжку. Ці культури — Адена, Хоупвелл та споріднені з ними (т. з. культури Східного Вудленду), а також названа Міссісіпі, яка продовжила їх традиції, — розвивалися під мезоамериканським впливом [6, р. 802–814; 7]. Для них усіх характерні великі, а часом і величезні земляні кургани, насипи й піраміди. Багато з цих споруд, зокрема в хоупвеллський період, будувалися у формі людей, птахів і звірів (черепак, крокодилів, ящірок, змії, орлів, бізонів та ін.) [8, р. 5–6]. Їх можна повністю роздивитися лише з висоти пташиного польоту, і, таким чином, вони не призначалися для сприйняття людьми [9, с. 197; 10, S. 31–32]. Найвідоміша з таких споруд — Великий Зміїний Маунд — велетенський насип у формі змії, довжиною більше 300 метрів.

За матеріалами археологічних розкопок, у ході яких виявлено великі міські центри, у суспільстві творців культури Міссісіпі чітко простежується наявність майнової нерівності й соціальної стратифікації, могутніх володарів і розвинутої мережі храмів з численним жрецтвом та людськими жертвоприношеннями [11, р. 790; 12, s. 64]. Господарською осно-

вою суспільства творців міссісіпської культури було землеробство, доповнюване полюванням і збиральництвом. Головною землеробською культурою, як і в Мексиці, виступав маїс (кукурудза). Існування правителів і знаті забезпечувалося регулярним збором данини з простих общинників [5, р. 22; 13, р. 634]. Припускають, що залежність общинників від знаті могла існувати у формі клієнтели політичних патронів, а також приховуватися під виглядом традиційних відносин споріденості. А поставки данини могли набирати вигляду доставки продуктів для громадських зборів і свят [13, р. 635, 636]. Низовою виробничою ланкою виступали сімейні домогосподарства, об'єднані в общини, діяльність яких контролювалася столицею, і лише в місцевих справах вони були самостійними [13, р. 635]. У центрі міст міссісіпців знаходилися храмові й публічні будівлі та будинки правителів, які стояли на земляних насипах і пірамідах. Ці будівлі оточували центральний прямокутний майдан, де проходили різні церемонії й обрядові ігри у м'яч, дуже розвинуті в доколумбову епоху. Виходячи з археологічних знахідок, дослідники прийшли до висновку про існування в суспільстві міссісіпців культу смерті і пов'язаних з ним ритуалів, подібних до тих, які спостерігали конкістадори у мексиканських ацтеків [12, с. 64]. Важливим ритуальним атрибутом, судячи з археологічних знахідок, виступала люлька, куріння якої і в колоніальну епоху обставлялося у індіанців складними обрядовими діями. Голівки ритуальних люльок майстерно вирізьблювалися з каменю у вигляді реалістичних людських, тваринних і пташиних фігурок у різних позах [12, с. 64, 75, 76–80 (іл. 30, 31, 33, 34)], які, судячи з усього, зображали міфологічних персонажів. Мистецтво вирізьблення обрядових люльок досягло високого рівня ще в хоупвеллську епоху, а в культурі Міссісіпі воно дістало продовження. Часто голівки люльок були значних розмірів (понад 50 см довжиною) і важили 4–5 кг; дослідники навіть висловлюють сумніви щодо можливості куріння людьми таких велетнів, хоч люльки мали все необхідне для цього [12, с. 75]. У ході археологічних досліджень знайдено численні керамічні посудини, у тому числі у формі людей, тварин і птахів, а також миски, чаші та інший посуд з голівками, ніжками й хвостами тварин та птахів. Зооморфні голівки прикрашають і досить масивні посудини, майстерно вирізьблені з каменю. Кераміку, зокрема з Арканзасу й Луїзіани (доісторичні кеддо), часто прикрашає спіральний орнамент у формі змії [9, с. 65 (рис. 47); 12, с. 65, 67–70 (іл. 21–27, 29, 37)], подібний до мексиканських орнаментальних мотивів. Примучі змії, що оточують око на долоні, зображені і на кам'яному диску з Маундвілла в штаті Алабама [9, с. 36]. При розкопках міссісіпських центрів знайдено також кам'яні антропоморфні фігурки і ритуальні маски, у тому числі з рогами оленя (наприклад, дерев'яна маска зі Спіро Маунда в Оклахомі), що є характерними саме для культур Вудленду та їх продовжувачів [12, с. 72, 87 (іл. 28, 41)]. Дослідники відзначають зв'язки міссісіпської культури з землеробськими суспільствами Південного Заходу США, а також чітко виражені впливи на неї з боку високих цивілізацій доколумбової Мексики [5, р. 22; 12, с. 75; 14, с. 107].

Найбільшим з виявлених на сьогодні центрів культури Міссісіпі було місто, руїни якого носять назву Кахокіа й знаходяться поблизу нинішнього Сент-Луїса, де з Міссісіпі зливаються ріки Міссурі та Огайо, у дуже вигідному географічному районі, що називається Американ Боттом [15]. Це доісторичне місто знамените своєю центральною пірамідою, яка подібна за формою до мексиканських пірамід, але, на відміну від них, є земляною. У той самий час її розміри (299,40 м довжини і 29,70 м висоти) переважають мексиканські кам'яні піраміди [10, с. 32]. Ця піраміда взагалі є найбільшою у світі, після єгипетських пірамід з Гізи. Місто Кахокіа засноване біля 700 року н. е. і проіснувало близько 700 років. У часи свого розквіту після 1000 р. н. е. воно мало населення 10–30 тисяч осіб, і тому визначається дослідниками як найбільше місто, яке існувало на північ від Ріо-Гранде до кінця XVIII ст. [5, р. 22–23]. Центральний квартал міста, де стояла велика піраміда та кілька менших пірамід з храмами, публічними будівлями, палацом правителя й будинками знаті на вершинах, оточувала стіна. Навколо розташовувалося кілька житлових кварталів, які мали свої, вже менші за центральний, сакральноритуальні центри. Для поселень міссісіпського суспільства району Американ Боттом

дослідники вважають характерною «діалектику між централізацією й дисперсністю», оскільки такі грандіозні міські центри як Кахокія «вимагають дисперсних поселень задля експлуатації агрокультурного потенціалу» [11, р. 790]. «Наріжним каменем» могутності правлячої еліти Кахокія виступали церемонії і ритуали, які залишили чіткі сліди в артефактах. Це, зокрема, церемоніальне руйнування кам'яних фігур, будівлі з червоного кедру, застосування психоактивних рослин (тютюну та ін.) і «безліч інших доказів того, що сільські общини були глибоко занурені в процес репродукування ідеології й ритуал» [11, р. 790]. У XIV ст. місто Кахокія занепадає. До цього спричинилося, як вважають, вичерпання інтенсивно експлуатованих численним населенням природних ресурсів, зокрема виснаження придатних для обробітку земель та винищення лісів [7, р. 204 f]. Є також думка, що це сталося внаслідок погіршення клімату [16, с. 158]. Але, як свідчить археологія, остаточною причиною загибелі міста стали вторгнення ворогів [5, р. 22–23].

Великими центрами міссісіпської культури були також міста Маундвілл в Алабамі, Етова у Джорджії, Спіро в Оклахомі. Маундвілл вважається головним центром досить великого району, де він контролював виробництво «престижно-економічної продукції» та обміну. Деякі дослідники визначають період домінування тут Маундвілла у 450 років, інші — лише в 100–150 років [13, р. 635]. У гірських районах Теннессі і в Джорджії теж знаходився один з районів міссісіпської культури з численними поселеннями (міста Етова, Окони, поселення басейну р. Саванна і ін.). У нинішньому Вісконсіні знаходився найпівнічніший форпост культури Міссісіпі — Ацтлан, який загинув після 1300 р. внаслідок пожежі, остаточні причини якої не з'ясовані [5, р. 24, 63]. Дослідники констатують певну політико-історичну відмінність між політичними утвореннями узбережжя Мексиканської затоки й долини Міссісіпі, з одного боку, і розташованих східніше (у П'єдмонті) — з іншого [13, р. 635].

На думку ряду американців, суспільство творців культури Міссісіпі переживало процес переходу до державної цивілізації, чи й перетнуло її рубіж, створивши «структуровану і ранжовану соціальну систему» [5, р. 100]. Про конкретні риси останньої можна судити з описів (на жаль, нечисленних) європейцями суспільного устрою індіанських народів, які проживали в перші століття колонізації в пониззі Міссісіпі та на узбережжі Мексиканської затоки аж до Флориди — тімуква, калуза, чітімача, атакапа, кеддо і особливо натчезів. Ці народи генетично не були спорідненими. За класифікацією Дж. Суантона, кеддо становлять окрему сім'ю народів, чітімача і атакапа входять до мовної сім'ї туніка, а натчези, тімуква, аппалачі й калуза — до мускогської сім'ї [17, р. 10–11]. Для них у часи відкриття європейцями Північної Америки були характерними типові риси міссісіпської культури, хоч таких могутніх політичних утворень, центрами яких століттями раніше були Кахокія, Маундвілл, Етова та Спіро, тут не фіксувалося. Зокрема, суспільний устрій вказаних народів був далеким від первісної егалітарності. У них існували могутні правителі, влада яких сакралізувалася, чітко виражена соціальна нерівність та стратифікованість суспільства, високопоставлене жрецтво і релігійні культи з людськими жертвоприношеннями [5, р. 24; 14, S. 106; 17]. Дослідники відзначають існування у них «кастової» системи, у структурі якої старата знаті була ендогамною (у чітімача, калуза) чи тяжіла до ендогамності (натчези) [17, р. 661]. Наприклад, у натчезів, що проживали в пониззі Міссісіпі і про яких маємо найбільше відомостей, суспільство поділялося на дві протиставлені одна одній та розташовані ієрархічно соціальні верстви — простих общинників і правлячу знать. Знать, у свою чергу, поділялась на високопоставлений ранг «благородних» і ранг «шанованих», що знаходився нижче. Простих общинників знать презирливо називала «вонючими борсучками» чи «вонючками» («мічмічгупі» мовою натчезів) [4, S. 171; 17, р. 661, 819]. А на вершині соціальної піраміди натчезького суспільства перебувала правляча династія, яку дослідники порівнюють з інкською династією Тауантісуїю (Перу). Подібно до того, як у інків правитель обожнювався й носив титул «Сина Сонця», володар натчезів, якого називали «Велике Сонце», вважався живим божеством і братом небесного світила. Всі інші члени царської родини звалися «Малими Сонцями». «Сонць» було небагато, зокрема в 1700 р.

всього сімнадцять, а через тридцять років — одинадцять [4, S. 171]. У кеддо, що проживали на захід від нижньої Міссісіпі і виступали спадкоємцями Спіро, на чолі племен стояли подібні ватажки, яких дослідники називають «жерцями-князями» [14, S. 106, 107]. Виявляє культура вказаних народів і схожість з культурою народів Мексики, що свідчить про мезоамериканські впливи. Це помітно, наприклад, у формі міських поселень з центральними майданами, оточеними храмами і публічними будівлями на пірамідах, носилках для володаря, духовій рушниці, постелях на дерев'яних платформах, традиції татування, накидках з пір'я, звичаї присипляти людські жертви ніотином, храмах на вершинах пірамід з негаснучим священним вогнем та ін. [17].

Деякі відомості про міссісіпське суспільство доносять до нас мемуари конкістадорів з загону Ернандо де Сото, що вціліли під час походу 1539–1542 рр., у ході якого вони за 4 роки перетнули південний схід нинішніх США від Флориди до східного Техасу, здолавши 4000 миль [18, р. 791]. Саме їм пощастило бачити останні міста міссісіпців у внутрішніх районах країни, де колись ця культура досягла найвищого розвитку. (Мемуари конкістадорів характеризуються переплетінням дійсних фактів з вигадками, вихвалюючим іспанців, перебільшенням їх героїзму і розмірів битв, містять багато суб'єктивного в оцінках індіанців. Проте наводяться в них і дійсно цінні факти про культуру місцевого населення, особливо в спогадах Родріго Рангеля, записаних Гонсалесом Ф. де Ов'єдо через кілька років після експедиції [5, р. 101; 18, р. 791].) Так, іспанці повідомляють, що центральні будівлі міста Маувілі (у нинішній Алабамі) та інших тамтешніх міських центрів знаходилися на штучних земляних горбах-пірамідах, самі ж поселення були добре укріплені й обнесені стінами. На земляній піраміді стояв і «балкон» верховного правителя Маувілі на ім'я Таскалуса, що розташовувався по один бік центрального майдану поселення [19, р. 103; 20, с. 160–161, 162]. Верховний правитель, вбраний у довгий плащ з пір'я і особливий вид тюрбана, сидів на спеціальному троні без спинки й підлікотників на особливих подушках, які слуги постійно носили за ним. Пересувався володар підлеглою країною теж на спеціальних носилках, а попереду обов'язково несли на довгій жердині особливу круглу парасольку [19, р. 103]. Під час прийому високопоставлених гостей поряд з правителем знаходилися численні начальники високого рангу. При цьому ватажків прибульців садовили поряд з володарем, пригощали різними стравами і звеселяли танцями [19, р. 103]. Конкістадори Е. де Сото бачили у місцевих індіанців численні майстерно вирізьблені вироби з каменю, аналогічні знайденим пізніше археологами [12, s. 73]. Верховний правитель Маувілі виступав безумовним володарем своїх підданих, якими правили підлеглі йому високопоставлені чиновники; достойникам прислужували численні слуги й невільники [19, р. 103–104]. Наявність у міссісіпському суспільстві централізованої абсолютистської влади державного зразка, зосередженої в руках високопоставленого володаря, підтверджується і тим, що конкістадори Е. де Сото намагалися захоплювали таких правителів у заручники [5, р. 100]. Це, точнісінько як і при завоюванні держав ацтеків та інків, забезпечувало їм покійність підданих захопленого володаря. При зіткненні ж завойовників з народами, у яких панували первісні порядки, цього ніколи не спостерігалося, оскільки у них не існувало центрального владного апарату, захопивши чи знищивши який, конкістадори одержували владу над підданими.

Виявлені археологами великі укріплені міські центри культури Міссісіпі, як вважається, були столицями протодержав-вождівств (чіфдомів) чи навіть містами-державами [2, с. 6; 3, с. 12; 5, р. 22]. Суспільство району Америкен Боттом зі столицею Кахокіа дослідники визначають як «передчасну первинну державу» [13, р. 634]. Регіональні центри міссісіпської культури підпорядковувалися центральним, утворюючи «складні чіфдоми» з чітко вираженою ієрархією, як, наприклад, в Америкен Боттом, чи «стільникові чіфдоми» у інших районах (суспільства так званої Паркін-фази) [13, р. 634, 636]. Про рівень їх політичного розвитку свідчать знайдені в похованнях речі, що символізували престиж правителів, а також великі масштаби монументального будівництва [5, р. 22]. Археологи відзначають у цьому плані яскраво виражену «кореляцію

артефактів та архітектури з ідеологією і домінацією» [11, р. 790]. До аргументів на користь ранньодержавного рівня суспільного розвитку творців культури Міссісіпі, які наводяться дослідниками, слід додати ще один. На знайдених археологами різьблених ритуальних атрибутах і прикрасах часто зустрічається мотив, який В. Гуляєв визначив канонічним для мистецтва саме ранньодержавних цивілізацій: цар, що перемагає ворога в бою («правитель на полі битви») [21, с. 210–211]. Таке зображення воїна-переможця, який повергає супротивника на землю, дуже подібне до зображень царів-переможців у Мезоамериці, зустрічаємо на мушлі з маунда в штаті Міссурі [22, с. 239]. Аналогічний мотив містить голівка ритуальної люльки зі Спіро Маунда в Оклахомі, а на мушлі зі штату Теннессі вирізано войовника, що тримає в руці бойову палицю і відтату голову ворога [12, s. 76 (il. 30), 86 (il. 40)]. Наявність названого образотворчого мотиву підтверджує припущення про досягнення творцями культури Міссісіпі, принаймні в деяких її районах, стадії ранньодержавної цивілізації.

Культура Міссісіпі проіснувала аж до європейського завоювання. Зокрема, у верхніх шарах багатьох розкопаних пірамід знайдено «предмети з часів білої колонізації» [10, S. 32]. Похід численного загону конкістадорів Е. де Сото (від 600 до 1000 солдатів та офіцерів) 1539–1542 рр., маршрут якого проходив саме по регіону, де знаходилася Міссісіпська цивілізація (Флорида, Джорджія, Кароліна, Теннессі, Алабама, Арканзас, Луїзіана, частково Техас), спричинив занепад і навіть загибель деяких з її центрів. Зокрема, армія Е. де Сото 100 днів плундрувала й тероризувала багатий чіфдом Куса в Джорджії. Через 20 років ще одна іспанська експедиція під проводом Трістана де Луни знайшла цей район збезлюднілим і з зарослими бур'янами полями [5, р. 99–100]. В Алабамі, де конкістадори Е. де Сото розгромили місто Маувілу і сплундрували його околиці, індіанці розповідали іспанцям Т. де Луни, що колись в їхню, квітучу й сильну, країну прийшли люди, «схожі на вас», які знищили врожай і вбили тутешніх людей [5, р. 100]. Вторгнення озброєних невідомою аборигенам вогнепальною та холодною залізною зброєю завойовників, серед яких був численний загін кінноти (150 вершників), завдало великих втрат індіанцям. Дослідники відзначають значну депопуляцію серед місцевого населення і «колапс» раніше квітучих міссісіпських суспільств у тих районах Джорджії, Кароліни, Алабами і Теннессі, де пролягав маршрут конкістадорів [5, р. 98–100]. Археологи знаходять чіткі свідчення цього, наприклад численні скелети у похованнях XVI ст., порубані зброєю типу меча [18, р. 791]. І все ж не європейська колонізація стала причиною загибелі культури Міссісіпі у багатьох, а можливо, і в більшості районів її існування. Адже армія Е. де Сото не змогла суцільно прочесати Південний Схід. До того ж цей похід не потяг за собою подальшої колонізації даного регіону іспанцями (за винятком Флориди). У той час, коли перші каравели європейців кинули якорі біля узбережжя Америки, на поселеннях міссісіпської культури, зокрема в південних районах її ареалу, ще вирувало життя. Проте коли французи і англійці дещо пізніше потрапили в цей регіон, то в більшості його районів культура Міссісіпі вже припинила своє існування. За даними археології, занепад відчувався вже в часи відкриття Америки європейцями, найбільше місто міссісіпців Кахокія теж на той час загинуло [2, с. 250; 13]. Причини занепаду культури Міссісіпі в більшості її районів для дослідників ще залишаються до кінця не з'ясованими. Однією з них вважають вичерпання численним населенням природних, зокрема пов'язаних з родючістю землі, ресурсів; пишуть також про вторгнення войовничих сусідів [5, р. 23; 7, р. 204f]. Крім того, до занепаду цієї високорозвинутої культури могло привести погіршення кліматичних умов. Так, учені виявили, що розвиток землеробства, яке поширилося на півдні й сході Великих Рівнин (Прерій) під впливом міссісіпської культури, з XV ст. припиняється внаслідок зменшення кількості опадів. Тамтешнє населення знову повертається до полювання на бізонів як основного джерела харчування [16, с. 156]. Критичним чинником для розвитку контрольованих Маундвіллом, а також розташованих в гірських районах Теннессі й у Джорджії високорозвинутих суспільств (Етова, Оконі, поселення басейну р. Саванна та ін.), виступала, на думку дослідників, «міждержавна конкуренція». Тому для них

характерна циклічність періодів підйому і занепаду. Ці періоди корелюють також з екологічними змінами в довкіллі. Те ж саме слід сказати стосовно південно-західних міссісіпських суспільств у нинішній Оклахомі. Зокрема, руйнація існуючої взаємодії між політичними центрами тут відобразилася в порушеннях обігу престижних речей, сигналізуючи про занепад міського центру Спіро [13, р. 634–635]. І лише на узбережжі Мексиканської затоки та поблизу нього міссісіпська культура, хоча й у дещо провінційному варіанті, продовжувала існувати і після відкриття Америки Колумбом.

Але прибережний район Південного Сходу, де ще зберігалася міссісіпська культура, був рано завойований європейцями, і місцеві індіанські суспільства не встигли адаптуватися до нових умов існування, зокрема до співжиття з агресивними прибульцями. Це виявилось фатальним для аборигенів. Флорида, відкрита Хуаном Понсе де Леоном у 1513 р., вже з початку XVI ст. стала зазнавати регулярних збройних вторгнень іспанців, які звідси набирали рабів для своїх плантацій, а з кінця століття тут виникають постійні іспанські поселення [4, S. 158; 5, р. 75–76]. Колонізація, війни і особливо епідемії завезених європейцями хвороб, проти яких у індіанців не було імунітету, призвели до вимирання цілих селищ (лише під час епідемії 1613 р. вимерла половина тімуква [23, с. 75]), а також до занепаду їхньої високої самобутньої культури. Справу знищення колись численних народів тімуква, аппалачів і калуза довершили в кінці XVII–першій половині XVIII ст. англійські колонізатори, які з метою витіснення іспанців і захоплення рабів для своїх плантацій забезпечили вогнепальною зброєю союз племен криків та плем'я ямассі в сучасних Джорджії й Алабамі і спрямували їх напади на Флориду. Слабка в той час Іспанія не змогла організувати відсічі. До того ж іспанці, гарнізони яких у Флориді були нечисленними, всіляко перешкождали потраплянню до флоридських індіанців вогнепальної зброї, оскільки боялися їх повстання. У результаті переважна більшість тімуква, аппалачів та калуза, які ще не вимерли, була захоплена в полон криками й продана в рабство на плантації Кароліни і Вест-Індії або загинула під час цих нападів [20, с. 151–169; 23, с. 75–78]. Якась частина їх була асимільована індіанськими переселенцями з конфедерації криків і разом з останніми склала основу новоутвореного племені семінолів, що сформувалося у Флориді в кінці XVIII–на початку XIX ст. [17; 23, с. 78]. Трагічно склалася доля й натчезів нижньої Міссісіпі, цивілізація яких була знищена французами на початку XVIII ст. у ході трьох так званих натчезьких війн, остання з яких відбулася в 1729–1730 рр., оскільки їх родючі землі виявилися ласим шматком для колонізаторів [4, S. 175–176]. Індіанські народи, що проживали в районі гирла Міссісіпі, також рано зазнали руйнівного впливу європейців. І хоч залишки деяких з цих племен, наприклад чітімача, які в XX ст. прославилися мистецтвом кошикарства (що після 1930 р. навіть пережило короткий період розквіту) [13, с. 157 (іл. XXX)], збереглися до наших днів, у цілому їх самобутня культура теж дуже рано була зруйнована колонізаторами. А тому про звичаї, побут і взагалі культуру народів тімуква, калуза, аппалачів, чітімача, атакапа та інших їх сусідів ми знаємо дуже мало. Найбільше повезло в цьому плані натчезам, про суспільну організацію й культуру яких можна дістати деякі відомості з описів французьких мандрівників і місіонерів, які ті встигли зробити до того, як натчезька цивілізація була знищена [4, S. 167–177]. Але це вже тема окремого дослідження.

Подальше вивчення цих високорозвинутих аборигенних американських суспільств доколумбової епохи обіцяє дати цікаві результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Народы Америки*. — М., 1959. — Т. I.
2. *Аверкиева Ю. П.* Индейцы Северной Америки. От родового общества к классовому. — М., 1974.
3. *Аверкиева Ю. П.* Предисловие//Североамериканские индейцы. — М., 1978.
4. *Lips E.* Nicht nur in der Prärie... Von den Vielfalt der Indianer Nordamerikas. — Leipzig, 1976.

5. *Calloway C. G.* First Peoples. A Dokumentary Survey of American Indian History. — Boston; New York, 1999.
6. *Mason R. J.* Hopewell, Woodland, and the Laurel Culture: a Problem in Archeological Classification//*American Anthropologist*. — 1970. — Vol. 72. — № 4.
7. *Foraging and Farming in the Eastern Woodlands*/C. M. Scarry, ed. — Gainesville, 1993.
8. *The Native Races of North America*/W. H. Withrow, ed. — Toronto, 1895.
9. *Феест К. Ф.* Искусство коренных народов Северной Америки. — М., 1985.
10. *Lips E.* Das Indianerbuch. — Leipzig, 1980.
11. *Cobb Ch. R.* [Book Review] Emerson T. E. Cahokia and the Archaeology of Power. — Tuscaloosa, 1997//*American Anthropologist*. — 1998. — Vol. 100. — № 3.
12. *Dockstader F. J.* Sztuka Ameryki. — 1. Twórczość Indian północnoamerykańskich i Eskimosów. — Warszawa, 1975.
13. *Pauketat T. R.* Mississippian Ups and Downs [Book Review Essays] Political Structure and Change in prehistoric Southeastern United States/J. F. Scarry, ed. — Gainesville, 1996. Mississippian Communities and Households/J. D. Rogers and B. D. Smith, ed. — Tuscaloosa, 1995//*American Anthropologist*. — 1997. — Vol. 99. — № 3.
14. *Hacker M.* Die politische Organization der bodenbautreibenden Stämme des südöstlichen Nordamerika (Unter Berücksichtigung der hochkurturlichen Einflüsse)//*Wiener völkerkundliche Mitteilungen*. — 1960. — Bd. III. — № 1–4.
15. *Parsons-Twesten A.* Home Search Browse. The American Bottom//*Illinois History*. — 2002. — February.
16. *Березкин Ю. Е.* [рецензия] Handbuk of North American Indians/Gen. ed. W. C. Sturtevant. Vol. 13. Plains/Vol. ed. R. J. DeMalle. — Wash., 2001.//*Этнографическое обозрение*. — 2002. — № 3.
17. *Swanton J. R.* The Indians of the southeastern United States (Bureau of American Ethnology. Bul. 137). — Washington, 1946.
18. *Sabo G.* [Book Review] The Hernando de Soto Expedition: History, Historiography, and «Discovery» in the Southeast/P. Galloway, ed. — Lincoln, 1997. Hudson Ch. Knights of Spain, Warriors of the Sun: Hernando de Soto and the South's Ancient Chiefdoms. — Athens, 1997//*American Anthropologist*. — 1998. — Vol. 100. — № 3.
19. *Rangel R.* Account of the Northern Conquest and Discovery of Hernando de Soto //Calloway C. G. First Peoples. A Dokumentary Survey of American Indian History. — Boston; New York, 1999.
20. *Олива де Коль Х.* Сопротивление индейцев испанским конкистадорам. — М., 1988.
21. *Гуляев В. И.* Древнейшие цивилизации Мезоамерики. — М., 1972.
22. *Керам К. В.* Первый американец. Загадка индейцев доколумбовой эпохи. — М., 1979.
23. *Стартевант У. К.* Из криков в семинолы//*Североамериканские индейцы*. — М., 1978.

Summary

V. Balushok. The Mysterious Mississippi Civilization

The article is devoted to the culture of Mississippi that existed on the Southern-East of the USA in 8th–16th cc. and is considered to be the most developed in the pre-Columbian period. It's distinctive features are: big city centers, property and social stratification, powerful rulers and well-developed network of temples with numerous priest and human sacrifices. All these features give the right to classifi the societi of Mississippians to early-state civilization or proto-civilization.

